

ÇAĞIMIZ VE THOMAS HOBBS

EDİTÖR

M. ERTAN KARDEŞ

VakıfBank Kültür Yayınları: 00123
Felsefe: 014

ÇAĞIMIZ VE THOMAS HOBES

EDİTÖR

M. ERTAN KARDEŞ

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
Dr. Ebru Pehlivan

VakıfBank Kültür Yayınları

Büyükdere Caddesi

No: 97 – Kat 4

Şişli 34394 İstanbul

Telefon: 0 212 354 5730

www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2021

ISBN 978-625-7447-36-2

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.

Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi

Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1

Eyüpsultan İstanbul

Telefon: 0212 354 3000

Sertifika No: 46403

1. Baskı: Aralık 2021

ÇAĞIMIZ
VE
THOMAS HOBBS

EDİTÖR
M. ERTAN KARDEŞ

THOMAS HOBBS

Hobbes 1588 yılında kendi deyimiyle “yenilmez olarak adlandırılan Armada'nın adalarını istila etmeye” hazırlandığı bir ilkbaharda doğar. 14 yaşında Oxford'ta Magdalen Hall'a girer. 1608 yılında Devonshire Kontu W. Cavendish'in oğluna özel öğretmenlik yapar. Matematik ve geometrideki yeniliklerle geç tanışan filozof, bu birikimi kendi felsefesine taşımayı başarır. Onun 1629-1631 ve 1634-1636 Paris seyahatleri Mersenne çevresiyle tanışmasına olanak tanır. Descartes, Gassendi ve Galileo ile karşılaşır. 1640 yılı Thomas Hobbes açısından belirleyici tarihsel uğraktır. Parlamento ile Kral 1. Charles arasındaki bölünmeler iç savaşa doğru giden sürecin önünü açar. Hobbes içinse gönüllü sürgün başlar: *De Cive*'nin yazılmasıyla başlayan süreç 1651 tarihli *Leviathan* metninin yayımlanmasıyla son bulur. Wallis'in matematik hatalarını ayıklayan, R. Boyle'un fiziğini eleştiren ve Bramhall'un belirlenimciliğine meydan okuyan bir Hobbes portresi çizmek mümkündür. 1679 yılında 91 yaşında vefat eden Thomas Hobbes, modern felsefenin en önemli filozofları arasında sayılmaktadır.

M. ERTAN KARDEŞ

Felsefe eğitimini Galatasaray, Paris I Panthéon-Sorbonne ve İstanbul Üniversitelerinde almıştır. Araştırmalarını Walter Benjamin, Cornelius Castoriadis ve Carl Schmitt üzerine yapan M. Ertan Kardeş'in eserlerinden bazıları şunlardır: *Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı, Politik Felsefe Açısından Carl Schmitt ve Düşüncesi, Dar Kapıdaki Mesih, Walter Benjamin ve Politik Felsefesi, Politik Felsefe Nedir, Yönsüzleşmiş Savaşlar: Politik Felsefenin Bir Sınır Meselesi Olarak Savaşa Dair*. Halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde öğretim üyesi olan Kardeş, politik felsefe ve çağdaş felsefe alanlarında dersler vermektedir.

İÇİNDEKİLER

M. ERTAN KARDEŞ

Önsöz

9

FUNDA GÜNŞOY

Modern Din Eleştirisi, Liberalizm ve Modern Doğal Hak Düşüncesi:

Leo Strauss'un Hobbes Yorumu

15

Giriş

19

Hobbes'a Dönüşün Nedenleri:

“Teolojik-Politik Problem” ve Liberal Demokrasinin Krizi

26

Hobbes'un Din Eleştirisi, “Yeni” Bilim ve

Modern Uygarlaşma İdeali

38

“Materyalist-Mekanist Fizik” ve “Bilince Çekiliş”:

Hobbes'un Aristoteles'ten Platon'a Yönelişi

51

Tarih, Felsefi Antropoloji ve “Moral Tavrı”:

Kibir-Korku Antitezi

58

Sonuç Yerine: Kadimler versus Modernler

66

Kaynakça

72

M. ERTAN KARDEŞ

Thomas Hobbes Rasyonalitesinin Gerilimleri:

Aşknlık, Yasa ve Hakikat

77

Giriş

81

Filozof Olarak Thomas Hobbes

82

Behemoth'un Hikâyesine Hobbes'un Bilim ve Felsefe

Anlayışından Başlamak

85

Bir Makine Olarak Leviathan

91

Sembol ve Başarısızlık Olarak Leviathan:

“Hobbes'un Ruhunu Kurtarmak”

95

Sonuç	103
Kaynakça	105

KURTUL GÜLENÇ & ÖZGÜR EMRAH GÜREL

Hangi Özgürlük? & Kimin Hukuku?

Max Horkheimer ve Franz Neumann'ın, Thomas Hobbes Okuması

Üzerine Felsefi Bir İnceleme	109
Başlarken...	111
Machiavelli: Modern Dünya Kurulurken...	112
Hobbes'un Düşüncesinde Üç Temel Problem:	
Özgürlük, Devlet, İdeoloji	120
Leviathan ve Behemoth Arasında Hobbes'u Yeniden Okumak	130
Bitirirken...	145
Kaynakça	147

CENGİZ ÇAKMAK

Thomas Hobbes: Resimler ve Temsiller	151
Giriş	153
İkonografik Gelenek	154
Kılıç ve Terazî	158
Leviathan'daki İkilemler	169
Sonuç yerine: Ve Perde!	180
Kaynakça	181

TACETTİN ERTUĞRUL

Hobbes'ta Egemenlik Protezi:

Kurtların Gecesi, Makine ve Canavar	183
Giriş	185
Doğa Durumu veya Kurtların Gecesi	186
Doğanın İçinde, Doğanın Dışında:	
Lex Naturalis'in Tuhaf Konumu	192

Canlı Bir Makine Olarak Devlet	201
Sonuç Yerine	218
Kaynakça	224
SERPİL TUNÇ-ÜTEBAY	
Yasal Adalet-Yasa ötesi Adalet:	
Hobbes, Derrida ve Eleştirel Hukuk Çalışmaları	227
Giriş	229
Hobbes ve Yasal Adalet	231
Derrida ve Yasal Ötesi Adalet	235
Eleştirel Hukuk Çalışmaları	242
Sonuç	249
Kaynakça	250
EYLEM YOLSAL-MURTEZA	
Çağdaş Fransız Politik Felsefesinde Politikaya Hobbesçu	
Yaklaşımlar	255
Hukuk Vektörü	259
Politikanın Yatıştırılması	261
Politika, Savaş ve Korku	266
İlkeller: Doğa Durumu ve Devlet	270
Sonuç	276
Kaynakça	278
İsimler Dizini	281

ÖNSÖZ

M. ERTAN KARDEŞ

“Bir klasik herkesin okumuş olmayı istediği ve kimsenin okumak istemediği şeydir”. Mark Twain’in bu sözü Thomas Hobbes yapıtı için de bir şey anlatmaktadır. Thomas Hobbes hemen hemen birçok felsefe tarihi ve “politik teori” el kitabında adı geçen, *Leviathan*’ıyla özetlenen başlıca filozoflardan bir tanesidir. Herkes *Leviathan*’da anlatılanları bilir! Nereden bilir? Lisans eğitiminde –hatta belki lise ders kitaplarında– *Leviathan*’da anlatılanları anlatan bir anlatıcı hep olmuştur. Bu sayede konularına ve tezlerine en hâkim olduğu düşünülen isim olarak Thomas Hobbes, birçok çalışmada da başka bir çok şeyi anlatmanın referans noktası olarak kullanılır. Genellikle bu çalışmasındaki bazı seçmece kısımlara odaklanılarak yapılan alıntılar, onun metnindeki ilgili diğer kısımlarla buluşmaz. Belki Twain’in sözü Hobbes’a uyarlanırsa şunu söylemek mümkündür: Bir klasik herkesin bildiği, ama kimsenin okumadığı metindir.

Türkçede Thomas Hobbes henüz, çağdaşı Spinoza kadar ayrıntılı okunan, metnindeki kavramların çevirisi için yoğun müzakerelerin döndüğü bir filozof olmadı ancak 17. yüzyıldaki kritik bir dönemeci yapıtında cisimleştirdiği konusunda herkesin hemfikir olduğu bu filozofa yönelik uzak okumaların çokluğu ve yakın okumaların azlığı üzerine düşünmek gerekir. 21. yüzyılda politik-olanın toplumlaşması, bu toplumlaşmanın ise din, devlet ya da hukuk gibi aşkın kaynaklar dışında meşruiyet kaynaklarını üretme arzusu, aşkınlık tartışmasından ziyade “içkinlik” tartış-

malarına daha önem veren bir entelektüel eğilimin beslenmesine yol açmış olabilir. Bir filozofun çağdaş alımlaması hakkındaki sebepler ve bağlamlar çeşitli açılardan tartışılabilir. Bu şüphesiz uzun ve yoğun bir tartışma olacaktır. Bununla birlikte çağdaş filozofların 17. yüzyılı okuma biçimlerinin çağdaş felsefedeki farklı tutum ve konumların da üretilmesinde tesadüfi olmayan bir önemi vardır: Jean-Paul Sartre'ın René Descartes'ı, Louis Althusser'in ya da Gilles Deleuze'ün Spinoza'sı, Pierre Bourdieu'nün Pascal'i, Henri Lefebvre'in Leibniz'i felsefelerinin politikliğine dair işaret noktalarını oluşturur. Peki, Thomas Hobbes kimin Hobbes'udur?

Bu kitapta okur Carl Schmitt'in, Leo Strauss'un, Pierre Manent'in, Jacques Derrida'nın, Max Horkheimer'in, Franz Neumann'ın Hobbes'unu bulacaktır. Italo Calvino'nun "... klasikler, haklarında asla 'okuyorum' sözünü değil, genellikle 'yeni-den okuyorum' sözünü işittiğimiz kitaplardır'" tanımını izlersek bu çağdaş filozofların Hobbes'unda hem Hobbes'u yeniden okuma imkânı bulunmaktadır hem bu yeniden okuma, çağın meselelerini yeniden kavramaya ilişkin düşünce stratejileri olarak belirmektedir. Bu haliyle modernliğin başlangıç uğrağı olarak 17. yüzyıl filozoflarının birbirleriyle olan uzaklıkları ve yakınlıkları kadar, çağımız 20. yüzyıl ve 21. yüzyıl filozoflarının modernlik krizi tartışmaları, çağı anlamak, onun meselelerini tartışabilmek açısından zengin bir kavramsal kaynak oluşturmaktadır. O halde, bir klasik olarak Hobbes'u okumak, yeniden okumak "tükenmeyen" bir metni güncel bağlamlarında yeniden keşfetmektir. *Çağımız ve Thomas Hobbes* kitabı Hobbes metinlerinde çağımızın krizlerini düşünmeyi vaat ediyor.

---

1. Italo Calvino, *Klasikleri Niçin Okumalı?*, çev. K. Atakay, İstanbul: YKY, 2014, s. 11.

Funda Günsoy, “Modern Din Eleştirisi, Liberalizm ve Modern Doğal Hak Düşüncesi: Leo Strauss’un Hobbes Yorumu” başlıklı metninde teolojik-politik problem bağlamında Thomas Hobbes’u ele almaktadır. Strauss’un tezi Hobbes’un politik felsefe ile doğa bilimini ayırarak yeni bir ahlak teorisi inşa ettiği yönündedir. Bu haliyle Hobbes’un politik felsefesi doğa biliminden bağımsız, insani bilginin asli kısımlarından birini şekillendirmektedir. Söz konusu olan ahlak-dışı bir ahlakilikten ziyade yeni bir ahlaki rejimin yaratılmasıdır: Yaşamın korunması temel referans olarak belirmektedir. Hobbes insanın doğal yanıyla yapay kısmını sentezleyen bir politik felsefe üretmektedir. Devletin ölüm korkusuyla insanın bilincini birleştiren bir yapay aygıt olarak belirmesi bunun göstergesidir. Hobbes’un din eleştirisi bu iki alan arasındaki kesişime yaslanır. Bu bağlam aynı zamanda modernlik eleştirisinin de merkezî noktasını oluşturmaktadır.

M. Ertan Kardeş, “Thomas Hobbes Rasyonalitesinin Gerilimleri: Aşkılık, Yasa ve Hakikat” başlıklı makalesinde bir yandan Thomas Hobbes’u barok bir düşünür olarak okuyan Carl Schmitt’in perspektifinden faydalanmakta diğer yandan ise Thomas Hobbes metinlerinden hareketle politik düşüncesinin temellerini, onun bilim ve felsefe anlayışından bağımsız kavrayamayacağımızın altını çizmektedir. Doğa, insan ve devlet arasındaki kavramsal dolayımın anlaşılması Hobbes düşüncesindeki gerilimleri ve çift-değerlilikleri çözümlmek için gereklidir. O halde Hobbes’ta doğallık, yapaylık ve tanrısallık arasındaki geçişlilikler, politik kuruluşa ve yasaya ilişkin bu gerilimlerin kaynağını oluşturmaktadır.

Kurtul Gülenç ve Özgür Emrah Gürel’in kaleme aldıkları “Hangi Özgürlük? & Kimin Hukuku? Max Horkheimer ve Franz Neumann’ın Thomas Hobbes Okuması Üzerine Felsefi Bir İnceleme” başlıklı yazıları Frankfurt Okulu çevresinden iki filozofun

Hobbes kavrayışlarına odaklanmaktadır. Horkheimer, “Burjuva Tarih Felsefesinin Başlangıçları” metninde, Neumann ise Hobbes’un kitabıyla aynı ismi taşıyan *Behemoth* çalışmasında ve yine “Modern Toplumda Yasanın İşlevindeki Dönüşüm”, “Doğal Hukukun Türleri” metinlerinde Hobbes politik felsefesini özgürlük, iktidar ve egemenlik çerçevesinde ele alırlar. En temelde onların Hobbes’u irdeleme tarzları normativiteyi temel bir mesele olarak öne çıkarmaktadır. Hobbes’ta yasanın çelişik konumunun ortaya konulması, normatif bir toplumsallık okuması için özgürleşme fikrini çıkış noktası yapmaktadır. Neumann ve Horkheimer’in başta Nazi deneyimi olmak üzere tüm otoriter politik yapılara karşıtlığı, Frankfurt Okulu’nun sonraki kuşaklarını da içine alan normatif eleştirel düşüncenin nüvelerini oluşturmaktadır.

Cengiz Çakmak, “Thomas Hobbes: Resimler ve Temsiller” metninde ikonografik gelenek açısından Thomas Hobbes kitaplarının kapaklarını (frontispiece) incelemektedir. *De Cive*’nin Paris, Amsterdam ve Londra baskılarına ve *Leviathan*’ın kapağındaki ayrıntılara odaklanılan çalışmada, resimlerle temsilleri arasındaki ilgi deşilmektedir. Buna göre kitap kapaklarındaki resimler basit bir süsleme olmanın ötesinde Hobbes’un egemenlik, din, bilim ve hukuk kavrayışlarını düşünmek açısından birer imkândır. Resimlerdeki “kılıç” ve “terazi” örneğın, kılıcı olmayan bir yargının adaleti de dağıtamayacağıının dolayısıyla terazinin bir hükmünün olamayacağıının temsili olarak anlaşılabilir. *Leviathan* resim detayındaki veba salgını ve doktor imgesinden hareketle günümüzdeki küresel salgına da bir açılım yapan metin, bunun gibi birçok iç savaş ve kargaşa ögesine karşı Hobbes’ta politik birlik fikrinin ne anlama geldiğini tartışmaktadır.

Tacettin Ertuğrul, “Hobbes’ta Egemenlik Protezi: Kurtların Gecesi, Makine ve Canavar” başlıklı makalesinde Jacques Derrida’nın kavram ağını kullanarak ikili bir perspektif geliştir-

mektedir. Birinci olarak doğaya bir eklenti olarak kendisini var eden insanın ürettiği devlet yapay makinesinin canavarlaşma süreci ele alınmaktadır. İkinci olarak bu antropolojik tartışmanın günümüz çerçevesinde haydut devletler nezdinde incelenmesi söz konusudur. İkinci düzlem ise teknolojiyle ve yapay zeka tertibatlarıyla donanmış bir devlet yapısının “makine” olma özelliğinin nasıl dönüştüğünün soruşturulmasına götürmektedir. Başka bir deyişle Hobbes’ta yapay bir makine olarak kavranılan devletin, günümüzde teknolojik protezlerle kendisini giderek donatması, daha fazla sayısal (dijital) kayıt üretmesi artık canavar otomat imgesinin ötesinde onun dehşeti her an yeniden üreten bir aygıt olarak düşünülmesinin düzlemlerini oluşturmuştur.

Serpil Tunç-Ütebay, “Yasal Adalet - Yasa ötesi adalet: Hobbes, Derrida ve Eleştirel Hukuk Çalışmaları” başlıklı yazısında Thomas Hobbes’un “adalet yasaların uygulanmasıdır” teziyle Jacques Derrida’nın “adalet yapısökümüdür” fikrinin karşılaştırılmasını çıkış noktası yapmıştır. Bu karşılaştırma ise modern hukuk ve çağdaş hukuk düşüncelerindeki bir gerilimin derinleştirilmesine yaslanmaktadır: Adil olan ile yasal olan özdeş olabilirler mi? Eğer yasa ile adalet özdeş ise hukuki işleyiş, adaletin tek imkânı olarak belirecektir. Bu durumda hukuk alanı, adalet ufkumuza dair bir belirleyiciliğe sahiptir. Yazı bu hususta hukuk alanının da bir eleştirisini sunarak yasanın ötesinde bir adalet fikrinin soruşturmasını gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda, Jacques Derrida’dan esinlenen *Critical Legal Studies* (Eleştirel Hukuk Çalışmaları) hareketinin Amerika ve İngiltere’de hukuki karar alma süreçlerinde hangi bağlamlarda “adalet yapısökümüdür” fikrinden beslendikleri tartışılmaktadır.

Eylem Yolsal-Murteza, “Çağdaş Fransız Politik Felsefesinde Politikaya Hobbesçu Yaklaşımlar” başlıklı metninde Marcel Gauchet, Jacques Rancière, Pierre Manent, Pierre Clastres ve

Claude Lefort gibi önemli Fransız filozoflarının ürettikleri Hobbes resimlerini ayrı ayrı mercek altına almaktadır. Her şeyden önce Thomas Hobbes politikaya atfedilen iyi ve kötü özelliklerin ötesinde politikanın ne olduğuna dair kökensel sorunun sorulmasına ve bu sorunun güncellenmesine imkân veren bir filozof olarak düşünülmektedir. Hobbes'a dair Fransız filozofların okumaları birbirleriyle bütünüyle örtüşmez: Gauchet'nin modernlik okumasında politika (Machiavelli), hukuk (Hobbes) ve tarih (Hegel) vektörlerinden hukuki kuruluş meşruiyeti ile Hobbes'u özdeşleştirilmesi, Rancière'in arkhepolitika, parapolitika ve metapolitika kavramlarından parapolitikayla Hobbes'u düşünmesi, Manent'in şiddet, savaş, total egemenlik, devletsizlik gibi hallerle birlikte korku kavramını ele alması ve Clastres ve Lefort'un ilkellerdeki savaş fikrinden hareketle tartıştıkları toplumsallık kavramları bu çeşitliliği ortaya koyar. Hobbes'a dair bu çeşitli okumalar özünde politik olanın yeni ve yabancı figürlerinin açığa çıkarılmasına yönelik felsefi bir stratejiyi belirginleştirmektedir.